

1. Alapfeladatok

1. Legyen X sűrűségfüggvénye $\frac{c}{x^4}$ ha $x > 1$, és 0 különben.

- a) Mennyi c értéke?
 b) Számítsuk ki X momentumait minden olyan $k \geq 1$ -re, melyre ez véges.
 c) Mennyi X szórása?

Megoldás.

- a) Általában is,

$$\int_{-\infty}^{\infty} f(x) dx = 1,$$

ha f a sűrűségfüggvény.

$$\text{Mivel } 1 = \int_1^{\infty} \frac{c}{x^4} dx = \lim_{t \rightarrow \infty} \int_1^t \frac{c}{x^4} dx = \lim_{t \rightarrow \infty} \left[\frac{c}{-3 \cdot x^3} \right]_1^t = \lim_{t \rightarrow \infty} \left[\frac{c}{-3 \cdot t^3} - \frac{c}{-3 \cdot 1^3} \right] = 0 + \frac{c}{3} = \frac{c}{3}$$

(egyszerűbb jelöléssel: $1 = \int_1^{\infty} \frac{c}{x^4} dx = \left[\frac{c}{-3 \cdot x^3} \right]_1^{\infty} = \frac{c}{3}$), így következik, hogy $c = 3$.

- b) Vagyis X eloszlásfüggvénye: $F(x) = \int_1^x \frac{3}{t^4} dt = \left[\frac{-1}{t^3} \right]_1^x = -\left(\frac{1}{x^3} - 1 \right) = 1 - \frac{1}{x^3}$, ha $x > 1$

Tehát $\mathbb{E}(X^k) = \int_1^{\infty} x^k \frac{3}{x^4} dx = \left[\frac{-3}{(k-3) \cdot x^{k-3}} \right]_1^{\infty} = \frac{3}{k-3}$, ha $k = 1, 2$. Ha $k \geq 3$, akkor nem létezik a k . momentum.

- c) $E(X^2) = \int_1^{\infty} x^2 \frac{3}{x^4} dx = \left[\frac{-3}{x} \right]_1^{\infty} = 3$, tehát a szórásnégyzet: $D^2(X) = E(X^2) - E^2(X) = 3 - 1,5^2 = 0,75$, vagyis a szórás $D(X) = \sqrt{0,75} \approx 0,866$

Ez az eloszlás a Pareto-eloszlások közé tartozik, a Pareto-eloszlásokat például a biztosításmatematikában használják a kárkifizetések modellezésénél.

2. Egy szabályos kockával 100-szor dobunk. Jelölje X az első 50 dobás során kapott 6-osok számát, Y pedig az utolsó 75 dobás során dobott páros számok számát. Számoljuk ki $Y - X$ szórásnégyzetét.

Megoldás. Legyen $X = X_1 + X_2$, ahol X_1 az első 25, X_2 a második 25 dobás során kapott hatosok száma. Hasonlóképpen $Y = Y_2 + Y_3$, ahol Y_2 a második 25, Y_3 pedig az utolsó 50 dobás során dobott páros számok száma. Ekkor

$$D^2(Y - X) = D^2(Y_3 + (Y_2 - X_2) - X_1) = D^2(Y_3) + D^2(Y_2 - X_2) + D^2(-X_1),$$

hiszen ezek a tagok különböző dobásokra vonatkoznak, egymástól függetlenek.

Az Y_3 eloszlása binomiális, $n = 50$ renddel és $p = 1/2$ paraméterrel. Az $Y_2 - X_2$ éppen a kettesek és négyesek száma 25 dobásból, így ez binomiális eloszlású $n = 25$ renddel és $p = 1/3$ paraméterrel. Végül $D^2(cX) = c^2 D^2(X)$ alapján kapható az utolsó tag, ott is egy binomiális eloszlás jelent meg. Összességében a binomiális eloszlás szórására vonatkozó képlet alapján:

$$D^2(Y - X) = 50 \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} + 25 \cdot \frac{1}{3} \cdot \frac{2}{3} + 25 \cdot \frac{1}{6} \cdot \frac{5}{6} = 21,53$$

3. Legyenek $1 < k < m < n$ egészek. Tegyük fel, hogy $X_1, \dots, X_n$ függetlenek, azonos eloszlásúak és véges szórásúak. Számoljuk ki $X_1 + \dots + X_m$ és $X_k + \dots + X_n$ korrelációs együtthatóját.

Megoldás. Mivel a kovariancia bilineáris, és független valószínűségi változóknak 0 a kovarianciája:

$$\text{cov}(X_1 + \dots + X_m, X_k + \dots + X_n) = \sum_{j=k}^m \text{cov}(X_j, X_j) = (m - k + 1) D^2(X_1),$$

hiszen az azonos eloszlás miatt minden tagnak ugyanannyi a szórása. Felhasználva a független összeg szórására vonatkozó összefüggést is:

$$R(X_1 + \dots + X_m, X_k + \dots + X_n) = \frac{(m-k+1)D^2(X_1)}{\sqrt{m \cdot D^2(X_1)} \cdot \sqrt{(n-k+1) \cdot D^2(X_1)}} = \frac{m-k+1}{\sqrt{m(n-k+1)}}.$$

4. Tegyük fel, hogy a holnapi középhőmérséklet 6 várható értékű 2 szórású normális eloszlású valószínűségi változó. Mennyi a valószínűsége, hogy a holnapi középhőmérséklet legfeljebb 10 fok? Mennyi a valószínűsége, hogy a holnapi középhőmérséklet 8 és 10 fok közé esik? Mennyi a valószínűsége, hogy a holnapi középhőmérséklet 0 és 12 fok közé esik?

Megoldás. Jelölje X a holnapi középhőmérsékletet. A feladat szövege alapján X eloszlása $N(6, 2^2)$. Mivel $\mathbb{P}(X = a) = 0$, ezért teljesül, hogy $\mathbb{P}(X \leq a) = \mathbb{P}(X < a)$. Ezt felhasználva kapjuk, hogy

$$\begin{aligned} \mathbb{P}(X \leq 10) &= \mathbb{P}(X < 10) = \mathbb{P}(X - 6 < 10 - 6) = \mathbb{P}\left(\frac{X - 6}{2} < \frac{10 - 6}{2}\right) = \int_{-\infty}^2 \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-x^2/2} dx = \\ &= \Phi\left(\frac{10 - 6}{2}\right) = \Phi(2) = 0,9772. \end{aligned}$$

Itt $(X - 6)/2$ standard normális (0 várható értékű, 1 szórású) eloszlású, ezért a sűrűségfüggvénye $\frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-x^2/2}$. A $\Phi(t) = \int_{-\infty}^t \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-x^2/2} dx$ függvény értékeit táblázatból olvashatjuk ki.

$$\mathbb{P}(8 < X < 10) = \mathbb{P}(X < 10) - \mathbb{P}(X < 8) = \Phi(2) - \Phi(1) = 0,9772 - 0,8413 = 0,1359$$

Az utolsó kérdés megválaszolásához használjuk fel, hogy $\Phi(-x) = 1 - \Phi(x)$.

$$\mathbb{P}(0 < X < 12) = \mathbb{P}(X < 12) - \mathbb{P}(X < 0) = \Phi(3) - \Phi(-3) = \Phi(3) - (1 - \Phi(3)) = 2\Phi(3) - 1 = 0,9974$$

5. Tegyük fel, hogy egy tábla csokoládé tömege normális eloszlású 100 g várható értékkel és 3 g szórással, valamint, hogy az egyes táblák tömege egymástól független. Legalább hány csokoládét csomagoljunk egy dobozba, hogy a dobozban levő táblák átlagos tömege legalább 0,9 valószínűséggel nagyobb legyen 99,5 g-nál?

Megoldás. Legyen $\bar{X}$ a táblák tömegeinek átlaga. Ennek eloszlása n tábla csokoládé esetén: normális eloszlás $m = 100$ várható értékkel és $\sigma = 3/\sqrt{n}$ szórással. Ugyanis, felhasználva, hogy (a) a szórásból a pozitív konstansok kiemelhetők; (b) független valószínűségi változók összegének szórása a szórásnégyzetek összegének gyöke, valamint hogy (c) minden táblánál ugyanannyi a szórás, és (d) az értékét is tudjuk:

$$\begin{aligned} D((X_1 + \dots + X_n)/n) &\stackrel{(a)}{=} \frac{1}{n} D(X_1 + \dots + X_n) \stackrel{(b)}{=} \frac{1}{n} \sqrt{D(X_1^2 + \dots + X_n^2)} \stackrel{(d)}{=} \\ &= \frac{\sqrt{n D^2(X_1)}}{n} = \frac{D(X_1)}{\sqrt{n}} \stackrel{(a)}{=} \frac{3}{\sqrt{n}}. \end{aligned}$$

Azt is tudjuk, hogy az átlag normális eloszlású, így az előző feladathoz hasonlóan számolhatunk, az $\bar{X}$ várható értékét és szórását helyettesítve m és σ helyére:

$$\mathbb{P}(\bar{X} > 99,5) = 1 - \mathbb{P}(\bar{X} < 99,5) = 1 - \Phi\left(\frac{99,5 - 100}{3/\sqrt{n}}\right) \geq 0,9 \quad \Leftrightarrow \quad \frac{0,5}{3/\sqrt{n}} > 1,28 \quad \Leftrightarrow \quad n \geq 58,9.$$

Vagyis legalább $n = 59$ táblára van szükség.

2. Gondolkodtató feladatok

1. Jelölje ϑ_r az r hosszú ciklusok számát az $\{1, 2, \dots, n\}$ halmaz egy véletlen permutációjában. Számítsuk ki ϑ_r várható értékét és szórásnégyzetét.

Megoldás. Minden r hosszú c ciklushoz rendeljünk egy $\mathbb{I}_c$ indikátort, aminek az értéke 1, ha az a ciklus része a permutációnak, és 0 különben. Ekkor $X = \sum_c \mathbb{I}_c$ várható értékére és szórására vagyunk kíváncsiak.

Az r hosszú ciklusok száma $n(n-1) \cdot \dots \cdot (n-r+1)/r$, mert sorban haladva ennyiféleképpen választhatunk ki elemeket a még hátralévők közül, viszont minden ciklust r -szer számoltunk, aszerint, hogy hol kezdtük el a felsorolást. Annak valószínűsége, hogy $\mathbb{I}_r = 1$: a véletlen permutációban tetszőleges lehet a sorrend, amiben az elemeket képét kiválasztjuk, azaz

$$\mathbb{E}(\mathbb{I}_c) = \frac{1}{n} \cdot \frac{1}{n-1} \cdot \dots \cdot \frac{1}{n-r+1}$$

Ebből

$$\mathbb{E}(X) = \sum_c \mathbb{E}(\mathbb{I}_c) = \frac{n(n-1) \cdot \dots \cdot (n-r+1)}{r} \cdot \frac{1}{n(n-1) \dots (n-r+1)} = \frac{1}{r}.$$

A szórásnégyzet kiszámításához, felhasználva, hogy $X = \sum_c \mathbb{I}_c$, és kibontva a zárójelet (a c egy r hosszú ciklust jelöl):

$$\mathbb{E}(X^2) = \sum_c \mathbb{E}(\mathbb{I}_c^2) + \sum_{c \neq c'} \mathbb{E}(\mathbb{I}_c \mathbb{I}_{c'}) = \frac{1}{r} + \frac{n(n-1) \cdot \dots \cdot (n-2r+1)}{r^2} \cdot \frac{1}{n(n-1) \dots (n-2r+1)} = \frac{1}{r} + \frac{1}{r^2}.$$

Az első tagban ugyanaz a számolás, mint a várható értéknél, hiszen valójában $\mathbb{I}_c^2 = \mathbb{I}_c$, mivel csak 1 és 0 lehetnek az indikátor értékei.

A második tagban: ha c és c' nem diszjunkt, akkor egyszerre nem jöhetnek létre (minden elem pontosan egy ciklusban van benne egy adott permutációban), így $\mathbb{E}(\mathbb{I}_c \mathbb{I}_{c'}) = 0$ ebben az esetben. Olyan c, c' párból, amik diszjunktak, $\frac{n(n-1) \cdot \dots \cdot (n-2r+1)}{r^2}$ darab van: először kiválasztjuk azt a $2r$ elemet, amiből ezek állnak (egymás után, sorban haladva), viszont mind a két ciklus elemeit r -féle kezdőponttal számoltuk, ezért kell r^2 -tel osztani. A kialakulás valószínűsége ugyanúgy számolható, mint az előző esetben, csak most $2r$ elem van összesen.

Ebből:

$$D^2(X) = \mathbb{E}(X^2) - \mathbb{E}(X)^2 = \frac{1}{r}.$$

Megjegyzés. Az r hosszú ciklusok számának eloszlása $n \rightarrow \infty$ esetén megfelelő értelemben az $1/r$ paraméterű Poisson-eloszláshoz konvergál.

- Legyenek $X_1, X_2, \dots$ olyan valószínűségi változók, hogy minden $i \geq 1$ -re $0 < D^2(X_i) < \infty$ és minden $1 \leq i < j$ esetén X_i és X_j korrelációs együtthatója r . (Ahol az $-1 \leq r \leq 1$ szám nem függ i -től és j -től.) Mutassuk meg, hogy $r \geq 0$.

Megoldás. Feltehető, hogy mindegyik valószínűségi változó várható értéke 0 és szórása 1, hiszen különben standardizálhatjuk őket, és az a korrelációs együtthatókon nem változtat.

Írjuk fel, hogy minden n -re

$$0 \leq D^2(X_1 + \dots + X_n) = \sum_{j=1}^n D^2(X_j) + 2 \sum_{i < j} \text{cov}(X_i, X_j) = n + n(n-1) \cdot r,$$

hiszen standardizált valószínűségi változónál a kovariancia és a korrelációs együttható ugyanaz. Átrendezve:

$$-\frac{1}{n-1} \leq r$$

minden n -re, tehát $r \geq 0$. Vagy: a jobb oldalon egy másodfokú polinom szerepel, aminek főegyütthatója r . Ha ez negatív lenne, a polinom értéke minden elég nagy n -re negatív lenne, ez ellentmondás. Tehát $r \geq 0$. Kérdés: mutassunk példát $n = 3$ -ra és negatív r -re.

- Adjunk példát három olyan valószínűségi változóra, amiknek páronként ugyanannyi a korrelációjuk, és ez a közös érték negatív.

Megoldás ötlet. Egy háromszögből sorsoljunk egy pontot véletlenszerűen, X_j legyen a j . csúcs együtthatója a pont baricentrikus felbontásában.

3. Gyakorló feladatok

1. Legyen X egyenletes eloszlású az $[1, 4]$ intervallumon. Számítsuk ki $(X - 1)^2$ várható értékét!

Megoldás. Az $X - 1$ valószínűségi változó egyenletes eloszlású a $[0, 3]$ intervallumon. Tehát a sűrűségfüggvénye $f(y) = \mathbb{I}(0 < y < 3) \frac{1}{3}$.

$$\mathbb{E}((X - 1)^2) = \int_{-\infty}^{\infty} y^2 f(y) dy = \int_0^3 y^2 \cdot \frac{1}{3} dy = 3.$$

Más megoldás:

$$E((X - 1)^2) = D^2(X - 1) + E^2(X - 1) = \frac{(3 - 0)^2}{12} + \left(\frac{0 + 3}{2}\right)^2 = \frac{3}{4} + \frac{9}{4} = 3$$

Harmadik megoldás: ha g az X sűrűségfüggvény, akkor

$$\mathbb{E}((X - 1)^2) = \int_{-\infty}^{\infty} (x - 1)^2 g(x) dx = \int_1^4 (x - 1)^2 \cdot \frac{1}{3} dx = 3.$$

2. Az X valószínűségi változó sűrűségfüggvénye:

$$f(x) = \begin{cases} 0, & x \leq 0; \\ c \cdot x, & 0 \leq x \leq 1; \\ 0, & x > 1. \end{cases}$$

Mennyi c értéke? Mennyi annak valószínűsége, hogy X értéke $1/4$ és $1/2$ közé esik? Mennyi a valószínűsége, hogy $1/2$ és $3/4$ közé esik? Határozzuk meg X eloszlásfüggvényét, várható értékét és szórásnégyzetét.

Megoldás. Minden sűrűségfüggvényre igaz, hogy

$$\int_{-\infty}^{\infty} f(x) dx = 1.$$

Most

$$\int_{-\infty}^{\infty} f(x) dx = \int_0^1 c \cdot x dx = c \int_0^1 x dx = c \left[\frac{x^2}{2} \right]_{x=0}^1 = c \cdot \frac{1}{2} = 1 \Rightarrow c = 2.$$

Azokba az intervallumokba, ahol azonosan 0 a sűrűségfüggvény, X nulla valószínűséggel esik, tehát most 1 valószínűséggel a $[0, 1]$ intervallumból veszi fel az értékét. Általában, ha az X valószínűségi változó sűrűségfüggvénye f , akkor

$$\mathbb{P}(a \leq X \leq b) = \int_a^b f(x) dx$$

teljesül tetszőleges $a < b$ esetén. Ezért annak valószínűsége, hogy X értéke $1/4$ és $1/2$ közé esik:

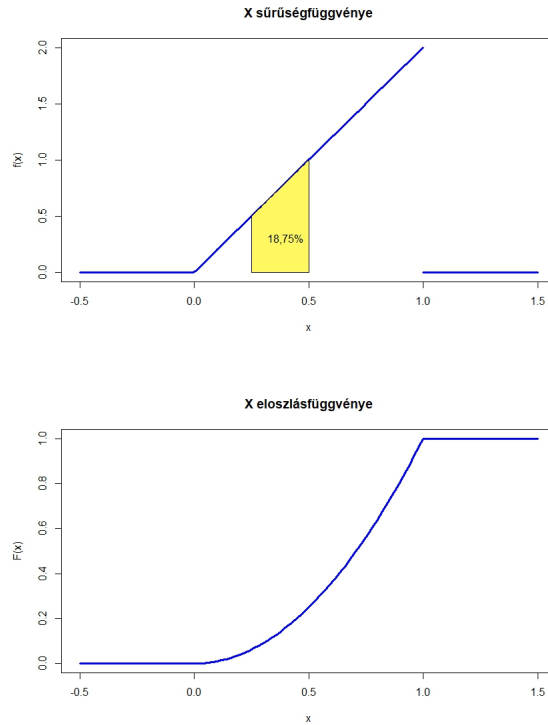
$$\mathbb{P}(1/4 \leq X \leq 1/2) = \int_{1/4}^{1/2} f(x) dx = \int_{1/4}^{1/2} 2x dx = [x^2]_{x=1/4}^{1/2} = \left(\frac{1}{2}\right)^2 - \left(\frac{1}{4}\right)^2 = \frac{3}{16} = 18,75\%.$$

Hasonlóképpen annak valószínűsége, hogy X értéke $1/2$ és $3/4$ közé esik:

$$\mathbb{P}(1/2 \leq X \leq 3/4) = \int_{1/2}^{3/4} f(x) dx = \int_{1/2}^{3/4} 2x dx = [x^2]_{x=1/2}^{3/4} = \left(\frac{3}{4}\right)^2 - \left(\frac{1}{2}\right)^2 = \frac{5}{16} = 31,25\%.$$

Az eloszlásfüggvény meghatározásához az $F(t) = \mathbb{P}(X < t) = \int_{-\infty}^t f(x) dx$ összefüggést használhatjuk. Ez a függvény 0, ha $t < 0$, hiszen azonosan nullát integrálunk. Másrészt, ha $0 < t < 1$, akkor

$$F(t) = \int_{-\infty}^t f(x) dx = \int_0^t 2x dx = [x^2]_{x=0}^t = t^2.$$

Ha pedig $t > 1$, akkor

$$F(t) = \int_{-\infty}^t f(x) dx = \int_0^1 2x dx = [x^2]_{x=0}^1 = 1.$$

Ha két számot választanánk a $(0, 1)$ intervallumból egyenletes eloszlással, egymástól függetlenül, és vennénk a nagyobb számot, annak a sűrűségfüggvénye pont a fenti f lenne.

3. Legyen az X és Y valószínűségi változók együttes sűrűségfüggvénye $c(x + y)$, ha $0 \leq x \leq 1$ és $0 \leq y \leq 1$, és 0 különben. Határozzuk meg c értékét, az együttes eloszlásfüggvényt, X sűrűségfüggvényét, valamint X és Y korrelációs együtthatóját.
4. Legyenek A és B tetszőleges események.

- (a) Számoljuk ki $\mathbb{I}_A$ és $\mathbb{I}_B$ korrelációs együtthatóját (itt $\mathbb{I}$ az indikátort jelöli).
- (b) Mutassuk meg, hogy $\mathbb{I}_A$ és $\mathbb{I}_B$ pontosan akkor korrelálatlan, ha A és B függetlenek.

Megoldás.

$$\mathbb{E}(\mathbb{I}_A) = \mathbb{E}(\mathbb{I}_A^2) = \mathbb{P}(A) \Rightarrow D^2(\mathbb{I}_A) = \mathbb{P}(A)(1 - \mathbb{P}(A));$$

$$\mathbb{E}(\mathbb{I}_B) = \mathbb{E}(\mathbb{I}_B^2) = \mathbb{P}(B) \Rightarrow D^2(\mathbb{I}_B) = \mathbb{P}(B)(1 - \mathbb{P}(B))$$

$$\text{cov}(\mathbb{I}_A, \mathbb{I}_B) = \mathbb{E}(\mathbb{I}_A \mathbb{I}_B) - \mathbb{E}(\mathbb{I}_A) \mathbb{E}(\mathbb{I}_B) = \mathbb{P}(A \cap B) - \mathbb{P}(A) \mathbb{P}(B)$$

$$R(\mathbb{I}_A, \mathbb{I}_B) = \frac{\mathbb{P}(A \cap B) - \mathbb{P}(A) \mathbb{P}(B)}{\sqrt{\mathbb{P}(A)(1 - \mathbb{P}(A)) \mathbb{P}(B)(1 - \mathbb{P}(B))}},$$

ha pedig valamelyik eseménynek 0 a valószínűsége, akkor a korrelációs együttható 0.

Az indikátorok pontosan akkor korrelálatlanok, ha a kovarianciájuk 0, a fenti számolásból látható, hogy ez ekvivalens a függetlenség definíciójával.

5. Tegyük fel, hogy Anna busszal és metróval megy a munkahelyére. A buszozás időtartama normális eloszlású 20 várható értékkel és 2 szórással, a metrózás időtartama normális eloszlású 15 várható értékkel és 1 szórással.
- a) Mennyi annak valószínűsége, hogy Anna utazása legfeljebb 40 percig tart?

b) Mikor kell elindulnia otthonról, hogy legalább 95% valószínűséggel odaérjen 9-re a munkahelyére?

c) Számítsuk ki a buszozással töltött idő és a teljes utazás idejének korrelációs együtthatóját.

Felhasználhatjuk, hogy független normális eloszlású valószínűségi változók összege is normális eloszlású.

6. Az X és Y valószínűségi változók együttes sűrűségfüggvénye $h(x, y) = \frac{1}{2} \sin(x + y)$, ha $x, y \in (0, \pi/2)$, és 0 máshol. Határozzuk meg X és Y kovarianciáját, illetve korrelációs együtthatóját.

Megoldás. (Vázlat)

Az X (és Y) várható értékéhez meg kell határozni az

$$\mathbb{E}[X] = \int_0^{\pi/2} \int_0^{\pi/2} x \cdot \frac{1}{2} \sin(x + y) \, dx \, dy$$

integrált.

A kovariancához pedig az

$$\mathbb{E}[XY] = \int_0^{\pi/2} \int_0^{\pi/2} xy \cdot \frac{1}{2} \sin(x + y) \, dx \, dy$$

integrált.

A számolás könnyítése érdekében addíciós tétellel a $\sin(x + y)$ -t átírjuk $\sin(x) \cos(y) + \cos(x) \sin(y)$ alakba. Az integrálokat tagokra bontjuk, majd kihasználjuk, hogy

$$\int \int f(x) \cdot g(y) \, dx \, dy = \left(\int f(x) \, dx \right) \left(\int g(y) \, dy \right).$$

Így csak két részfeladatot, az $\int_0^{\pi/2} x \sin(x) \, dx$ és $\int_0^{\pi/2} y \cos(y) \, dy$ integrálokat kell (parciálisan) kiszámolni.